

УДК 340.12:342(477)
DOI: 10.32782/2078-3566/2025-5-8

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО®
кандидат юридичних наук,
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ З НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти реалізації принципу верховенства права у діяльності центрів з надання БПД. Акцентовано на багатоаспектному вимірі цього принципу, що охоплює реальну доступність правничої допомоги, її ефективність, процедурну правову визначеність, незалежність адвокатів, рівність сторін у процесі та ефективний судовий контроль. Виявлено системні проблеми функціонування системи БПД: обмежену фактичну доступність, недостатню нормативну визначеність, ризики неправомірного впливу на адвокатів, недосконалість механізмів контролю якості.

Ключові слова: верховенство права, безоплатна правничка допомога, доступ до правосуддя, незалежність адвокатів, правова визначеність, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Реалізація принципу верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги (далі – БПД) є одним із ключових показників розвитку правової держави в Україні. Система БПД реалізує функцію забезпечення доступу до правосуддя соціально вразливих категорій населення, а отже – виступає практичним механізмом забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина. Ефективність діяльності центрів з надання БПД залежить не лише від формального існування нормативно-правової бази, а й від дотримання ними фундаментальних принципів права. Тож функціонування центрів БПД має оцінюватися не лише з позицій формального дотримання законодавства, а й з точки зору відповідності ціннісним орієнтирам правової держави, зокрема принципу верховенства права.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання функціонування системи безоплатної правничої допомоги досліджували у своїх працях вітчизняні науковці Ю. Баулін, В. Маляренко, О. Капліна, М. Коломойцев, В. Тертишник, Ю. Шемшученко, А. Шовкун та інші. Проблематику верховенства права та доступу до правосуддя вивчали С. Головатий, С. Добрянський, В. Лемак, О. Луців, О. Панкевич, О. Петришин, П. Рабінович, С. Рабінович М. Савчин, С. Погребняк та інші. Водночас комплексного дослідження реалізації принципу верховенства права саме у контексті діяльності центрів БПД у вітчизняній науковій літературі недостатньо.

Мета статті: дослідити теоретичні аспекти принципу верховенства права як основи функціонування системи БПД, проаналізувати практичні проблеми його реалізації в діяльності центрів з надання БПД у контексті євроінтеграційних зобов'язань України та обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання і практики надання правничих послуг відповідно до міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право на доступ до правосуддя є базовим елементом правової держави, який забезпечує громадянам можливість захисту своїх прав і свобод. Одним із ключових аспектів реалізації цього права є право на

безоплатну правничу допомогу [6, с. 590; 17, с. 1292]. Надання своєчасної фахової правничої допомоги є важливим проявом демократичності правової держави. Постійний розвиток системи надання безоплатної правничої допомоги в Україні та законодавства у вказаній сфері зумовлений соціально-економічними, політичними змінами, які відбуваються у державі, а також тими викликами, з якими стикається Україна на євроінтеграційному шляху [18, с. 4]. Доступність правосуддя є невід'ємним елементом верховенства права і включає не лише формальну можливість звернення до суду, а й реальну здатність особи ефективно захистити свої права [11, с. 89-90]. Для соціально вразливих груп населення така реальна здатність безпосередньо залежить від доступності та якості БПД.

Закономірно, що сучасні євроінтеграційні прагнення України вимагають, щоб система БПД відповідала міжнародним стандартам, зокрема: *принципам ООН щодо доступу до правової допомоги у системах кримінальної юстиції* (UN Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, 2012) [26], які встановлюють, що: держави повинні забезпечити доступність БПД для всіх осіб, які не можуть оплатити послуги адвоката; БПД має надаватися негайно та безперервно на всіх етапах кримінального провадження; держави повинні забезпечити належне фінансування системи БПД; *практиці Європейського суду з прав людини*, яка вимагає: ефективності правничої допомоги (Artico v. Italy [19]), активності адвоката (Czekalla v. Portugal [21]), негайного доступу до адвоката з моменту затримання (Salduz v. Turkey [24]).

Право на правничу допомогу закріплено у ст. 59 Конституції України: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно» [5]. Водночас конституційна норма є доволі лаконічною і потребує деталізації у спеціальному законодавстві, що створює ризики неоднозначного тлумачення обсягу конституційних гарантій.

Спеціалізованим законодавчим актом є Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 [12]. Серед позитивних аспектів Закону слід відзначити: створення інституційної системи БПД (до 2011 р. такої системи не існувало); визначення категорій осіб, які мають право на БПД; запровадження як первинної, так і вторинної (захист у кримінальних справах, представництво у цивільних/адміністративних справах) БПД; встановлення стандартів якості правничої допомоги (ст. 20 Закону). Разом із тим Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» має певні недоліки та прогалини, зокрема: *недостатня нормативна конкретизація критеріїв визнання особи малозабезпеченою*. Ст. 14 Закону [12] визначає право на БПД для малозабезпечених осіб, однак критерії є формальними (наявність певних документів про доходи) і не враховують реальний матеріальний стан особи. У дійсності особи, які об'єктивно потребують БПД, можуть не відповідати формальним критеріям; *посилення механізмів контролю якості*. Ст. 26 Закону встановлює, що адвокат або працівник центру з надання БПД, який надає безоплатну вторинну правничу допомогу, зобов'язаний: ... «надавати якісно та в необхідному обсязі безоплатну вторинну правничу допомогу» [12]. Так, нормативного уточнення потребує: хто і як оцінює якість правничої допомоги; які конкретні показники якості; які наслідки виявлення неналежної якості тощо. Про наявність системних проблем контролю якості в системі БПД неодноразово зазначається як у національних наукових дослідженнях, так і у міжнародних аналітичних звітах. На практиці відсутність дієвого механізму контролю та моніторингу якості роботи центрів і адвокатів, які надають БПД, призводить до нерівномірного розподілу справ, неоднакової якості послуг та можливості зловживань [2, с. 46]. Це суперечить стандартам ЄСПЛ (справи Artico v. Italy, Czekalla v. Portugal, Salduz v. Turkey [19; 21; 24]), які вимагають від держави забезпечення реальної, а не формальної правничої допомоги.

Принцип верховенства права у сучасній правовій доктрині розглядається як багатовимірне явище, що включає юридичну визначеність, рівність перед законом, доступ до правосуддя, заборону свавілля, пропорційність та ефективний судовий контроль. Венеційська комісія у «Rule of Law Checklist» (2016) визначає верховенство права як систему взаємопов'язаних елементів, що забезпечують передбачуваність правозастосування та захист прав людини [23]. Верховенство права передбачає створення механізмів практичної реалізації правових гарантій, а не лише їх формальне закріплення [15, с. 185], та вимагає справедливого змісту правових норм та передбачуваності їх застосування [16, с. 122]. Ці положення є ключовими для аналізу діяльності центрів БПД, оскільки саме вони забезпечують практичну реалізацію права на захист.

Зазвичай у науці пропонують виокремлювати два основні аспекти верховенства права: формальний (який означає, що держава має діяти згідно з правом та породжує норми традиційного режиму законності) та матеріальний (який полягає в існуванні чітких стандартів, що визначають сутність позитивного права, зокрема основних прав людини та принципів природного права) [10]. У контексті діяльності системи БПД ці складові є релевантними та взаємопов'язаними. Верховенство права у контексті функціонування системи БПД виражається у такому:

реальна (фактична) доступність правничої допомоги. Право на правничу допомогу має бути не декларативним, а забезпеченим на практиці для всіх осіб, які відповідають критеріям надання БПД. Це передбачає можливість фактичного звернення та отримання допомоги незалежно від територіального розташування особи, її фізичних можливостей, соціального становища та рівня обізнаності про власні права. Водночас на практиці зазначені чинники достатньо часто створюють бар'єри доступу до системи БПД, що негативно впливає на повноцінну реалізацію права на правничу допомогу [1; 20];

забезпечення ефективної, а не формальної правничої допомоги. Надання БПД не може зводитися лише до формальної присутності адвоката під час процесуальних дій. Адвокат має активно та добросовісно здійснювати повноваження захисника, використовуючи передбачені законом процесуальні засоби для забезпечення реального захисту прав і законних інтересів клієнта [7, с. 599-600; 13]. Такий підхід узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини, який неодноразово наголошував, що право на правничу допомогу має бути практичним та ефективним, а не теоретичним або ілюзорним (зокрема, у справах *Artico v. Italy* [19] та *Czekalla v. Portugal* [21]);

процедурна правова визначеність є фундаментальною гарантією ефективного функціонування системи БПД та забезпечення доступу до правосуддя. Це сприяє передбачуваності правових наслідків, недопущенню довільного застосування норм права, а також реалізації конституційних гарантій рівності перед законом і судом. Недостатня нормативна конкретизація моменту залучення адвоката, який надає БПД; обсяг і межі його повноважень; процедуру призначення адвоката; механізми контролю якості надання правничої допомоги тощо підриває передбачуваність правового регулювання та може зменшувати довіру до системи правосуддя загалом, що є ключовим аспектом юридичної визначеності як якості законодавства [8; 22]. Такий підхід відповідає теоретичним концепціям правової визначеності як цінності якісної правотворчості, що підкреслюється в сучасних юридичних дослідженнях;

незалежність адвокатів є ключовою гарантією ефективного захисту прав і законних інтересів клієнтів у системі БПД. Адвокати, залучені до надання БПД, мають бути надійно захищені від будь-якого неправомірного впливу чи тиску з боку органів досудового розслідування, судових органів або адміністрації центрів БПД. Професійна діяльність адвокатів повинна здійснюватися виключно на підставі чинного законодавства України та норм адвокатської етики, забезпечуючи автономність прийняття рішень у процесі представництва клієнта [3; 14, с. 46]. У сучасних дослідженнях акцентується, що гарантії незалежності адвокатів, у тому числі тих, хто працює у системі БПД, повинні бути законодавчо чітко визначені та включати механізми захисту від дисциплінарного чи адміністративного тиску;

рівність сторін у процесі – базовий принцип забезпечення справедливого судочинства та належного представництва інтересів клієнта. Адвокат, залучений до надання БПД, повинен мати такі ж процесуальні права та можливості, що й адвокат, який представляє інтереси клієнта на договірних засадах. Будь-яка форма дискримінації або обмеження прав адвоката через те, що його клієнт отримує допомогу безкоштовно, є неприпустимою і суперечить принципам рівності сторін, Конституції України та міжнародним стандартам справедливого судочинства. Адвокат БПД має ті самі процесуальні можливості, що і адвокат, якого залучено на договірних засадах [3; 4; 14]. Будь-яка дискримінація за ознакою «безоплатності» правничої допомоги є неприпустимою;

запобігання неправомірному впливу з боку слідчих та прокурорів. Слідчі та прокурори не можуть безпідставно відмовляти у допуску адвоката, залученого до надання БПД, обмежувати його процесуальні права або шгучно затягувати процедуру доступу до клієнта. Будь-які дії, що ставлять адвоката БПД у гірше становище порівняно з адвокатом на договірних засадах, є неприпустимими та порушують принципи рівності сторін. Аналітичні звіти системи БПД [1; 25] підтверджують, що випадки необґрунтованих

обмежень доступу до клієнта є системними ризиками, і рекомендують законодавчо та організаційно забезпечити чіткі процедури допуску адвоката, визначені строки та механізми контролю, щоб виключити будь-яке свавілля з боку органів досудового розслідування;

ефективний судовий контроль. Суди мають забезпечувати реальний контроль за дотриманням права на правничу допомогу, оперативно реагувати на порушення, визнавати недопустимими докази, отримані з порушенням права на захист [9, с. 270]. Ефективний судовий контроль передбачає не лише формальну перевірку відповідності дій закону, а й системну оцінку забезпечення права на БПД як ключового елементу доступу до правосуддя.

Висновки. Узагальнюючи положення щодо реалізації принципу верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги, зауважимо таке.

1. Верховенство права як основоположний конституційний принцип визначає сутнісні вимоги до функціонування системи БПД в Україні. Лише за умови системної реалізації принципу верховенства права у всіх аспектах функціонування системи БПД можливе забезпечення реального, а не декларативного доступу до правосуддя для всіх категорій населення України. Аналіз практичної реалізації цього принципу у діяльності центрів з надання БПД свідчить про його багатоаспектний характер, що охоплює реальну доступність правничої допомоги, забезпечення її ефективності, процедурну правову визначеність, незалежність адвокатів, рівність сторін у процесі, захист від неправомірного впливу та ефективний судовий контроль. Попри позитивні зрушення у розвитку системи БПД, її функціонування все ще характеризується низкою системно-функціональних проблем, що перешкоджають повноцінній реалізації принципу верховенства права. Зокрема, обмежена фактична доступність правничої допомоги для окремих категорій населення через територіальні, фізичні та інформаційні бар'єри; недостатня нормативна визначеність процедурних аспектів надання БПД; ризики неправомірного впливу на адвокатів з боку органів досудового розслідування; недосконалість механізмів контролю якості правничих послуг та ін. Подолання виявлених проблем потребує комплексного підходу, що передбачає вдосконалення законодавчого регулювання системи БПД, посилення процесуальних гарантій незалежності адвокатів, запровадження ефективних механізмів судового контролю за дотриманням права на правничу допомогу та приведення національної практики у відповідність до європейських стандартів, зокрема практики ЄСПЛ.

2. Формально нормативно-правова база у сфері БПД в Україні відповідає міжнародним стандартам та створює інституційну основу для функціонування цієї системи. Однак практична реалізація норм виявляє низку системних проблем: недостатню юридичну визначеність процедур і критеріїв; слабкість механізмів контролю якості; колізії між різними законодавчими актами; відсутність дієвих санкцій за перешкоджання адвокату БПД; прогалини у гарантіях незалежності адвокатів. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» створив основу для функціонування системи БПД, з моменту його прийняття і до сьогодні він декілька разів оновлювався (зокрема, його назва). Проте на практиці Закон має низку недоліків у частині забезпечення доступності правничої допомоги, її якості, ефективного контролю, процедурної визначеності та адаптації до сучасних умов, включно з дією правового режиму воєнного стану. Усі ці проблеми негативно позначаються на дотриманні принципу верховенства права, оскільки створюють випадки, коли гарантовані Конституцією та міжнародними договорами права залишаються декларативними, а їх реалізація залежить від випадкових або формальних чинників. Таким чином, недоліки закону не лише знижують ефективність системи БПД, а й підривають фундаментальні засади правової держави, що суперечить як доктринальному розумінню верховенства права, так і практиці ЄСПЛ. Це свідчить про необхідність вдосконалення законодавства не шляхом прийняття нових актів, а через деталізацію, конкретизацію та усунення колізій у існуючих нормах права.

Список використаних джерел

1. Доступність безоплатної правничої допомоги в Україні в умовах воєнного стану : аналітичний звіт. Координаційний центр з надання правничої допомоги. Київ, 2023. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-pravovoyi-dopomogy-v-konteksti-voynnogo-stanu.pdf>.

2. Іванов О. О. Проблеми контролю якості надання безоплатної правничої допомоги в Україні. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2020. № 4. С. 45–50.

3. Інформаційно-аналітичний звіт за 2022–2024 роки «Безоплатна правнича допомога дітям: доступ до дружнього правосуддя». Київ: Система надання БПД, 2024. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/zvit-bpd-dityam-dostup-do-druzhnogo-pravosuddya-2022-2024.pdf>.
4. Коломойцев М. М. Правові засади надання правничої допомоги затриманій особі в контексті міжнародних стандартів та практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3. С. 183-193.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
6. Кувіла О. І. Право осіб з інвалідністю на безоплатну правничу допомогу як елемент доступу до правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 589-593.
7. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Проблемні питання правового регулювання участі адвоката у кримінальному провадженні для надання професійної правничої допомоги учасникам такого провадження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 598-603.
8. Макаренко О. Ю., Мацак М. Д., Макаренко Н. А. Адміністративно-правові аспекти надання безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 83 (Т. 2). С. 295–299.
9. Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3, № 4, ч. 3. С. 269–279.
10. Погребняк С. П. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 26–36.
11. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монограф. / П. М. Рабінович, О. М. Луців, С. П. Добрянський, О. З. Панкевич, С. П. Рабінович ; редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Львів : Сполом, 2016. 200 с.
12. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
13. Росохата Д., Пилипенко К. Зобов'язання України у сфері забезпечення прав потерпілих у кримінальному провадженні: актуальний стан та перспективи виконання. Київ, 2025. URL: <https://jurfem.com.ua/zoboviazannia-ukrainy-u-sferi-zabezpechennia-prav-poterpilykh-u-kriminalnomu-provazhenni-aktualnyi-stan-ta-perspektyvu-vykonannia/>.
14. Цимбалюк В. Адвокат в системі безоплатної правової допомоги: організаційно-правові основи взаємодії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 1. С. 45–59.
15. Чепік-Трегубенко О. С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 «Держава і право України в умовах воєнного стану». С. 183–188.
16. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 121–127.
17. Чернобук В. В. Захист прав дитини в умовах воєнних конфліктів: міжнародний досвід та Українські реалії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1291–1294.
18. Шовкун А. А. Організаційно-правові засади управління системою надання безоплатної правничої допомоги : дис. ... д-ра філос. : 081 – Право / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2024. 210 с.
19. *Artico v. Italy*. Judgment of 13 May 1980. Application no. 6694/74 // European Court of Human Rights. Strasbourg, 1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424>.
20. Assessment of the Free Secondary Legal Aid System in Ukraine in the light of Council of Europe standards and best practices. Kyiv, 2016. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/assessment-of-the-free-secondary-legal-aid-system-in-ukraine-in-the-light-of-council-of-europe-standards-and-best-practices-2016.pdf>.
21. *Czekalla v. Portugal*. Judgment of 10 October 2002. Application no. 38830/97 // European Court of Human Rights. Strasbourg, 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60667>.
22. Lvova O. L. Legal certainty as a value component of quality lawmaking. *Almanac of Law: scientific and practical legal journal*. 2024. Issue 15. P. 328–339.
23. Rule of Law Checklist : adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016) / European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Strasbourg : Council of Europe, 2016. Study № 711/2013. CDL-AD(2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e).
24. *Salduz v. Turkey*. Judgment of 27 November 2008. Application no. 36391/02 // European Court of Human Rights. Strasbourg, 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893>.
25. UNDP. Rule of Law and Human Rights Annual Report 2024 / United Nations Development Programme. New York; Geneva: UNDP, 2024. URL: <https://rolhr.undp.org/annualreport/2024/assets/>

files/Annual-Report-2024.pdf.

26. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems : Principles & Guidelines adopted by the United Nations General Assembly, 27 Mar. 2012 / United Nations – Vienna : UNODC, 2012. 21 p.

References

1. Dostupnist' bezplatnoyi pravnychoyi dopomohy v Ukraini v umovakh voyennoho stanu [Availability of free legal aid in Ukraine under martial law] : analitychnyy zvit. Koordynatsiynny tsentr z nadannya pravnychoyi dopomohy. Kyiv, 2023. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-pravovoyi-dopomogy-v-konteksti-voyennogo-stanu.pdf>. [in Ukr.].

2. Ivanov, O. O. (2020) Problemy kontrolyu yakosti nadannya bezplatnoyi pravnychoyi dopomohy v Ukraini [Problems of quality control of free legal aid in Ukraine]. *Visnyk Natsional'noyi asotsiatsiyi advokativ Ukrainy*, № 4, pp. 45–50. [in Ukr.].

3. Informatsiyno-analitychnyy zvit za 2022–2024 roky «Bezplatna pravnycha dopomoha dityam: dostup do druzhn'oho pravosuddya» [Information and analytical report for 2022–2024 “Free legal aid for children: access to friendly justice”]. Kyiv : Systema nadannya BPD, 2024. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/zvit-bpd-dityam-dostup-do-druzhnogo-pravosuddya-2022-2024.pdf>. [in Ukr.].

4. Kolomoitsev, M. M. (2024) Pravovi zasady nadannya pravnychoyi dopomohy zatrymaniy osobi v konteksti mizhnarodnykh standartiv ta praktyky Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny [Legal principles of providing legal assistance to a detained person in the context of international standards and practice of the European Court of Human Rights]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav*, № 3, pp. 183–193. [in Ukr.].

5. Konstytutsiya Ukrainy vid 28 chervnya 1996 roku [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 1996. № 30, art. 141 (zi zminamy vneseny Zaxonom Ukrainy «Pro vnesennya zmin do statti 80 Konstytutsiyi Ukrainy (shchodo nedotorkannosti narodnykh deputativ Ukrainy)» vid 03 veresnya 2019 roku. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2019. № 38, art. 160. [in Ukr.].

6. Kuvila, O. I. (2024) Pravo osib z invalidnistyu na bezplatnu pravnychu dopomohu yak element dostupu do pravosuddya [The Right of Persons with Disabilities to Free Legal Aid as an Element of Access to Justice]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo*, № 6., pp. 589–593. [in Ukr.].

7. Kuchyns'ka, O. P., Tsyhanyuk, Yu. V. (2024) Problemni pytannya pravovoho rehulyuvannya uchasti advokata u kryminal'nomu provadzhenni dlya nadannya profesiyanoi pravnychoyi dopomohy uchastnykam takoho provadzhennya [Problematic Issues of Legal Regulation of the Participation of a Lawyer in Criminal Proceedings for the Provision of Professional Legal Aid to Participants in Such Proceedings]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo*, № 1, pp. 598–603. [in Ukr.].

8. Makarenko, O. Yu., Matsak, M. D., Makarenko, N. A. (2024) Administratyvno-pravovi aspekty nadannya bezplatnoyi pravovoyi dopomohy v umovakh voyennoho stanu [Administrative-legal aspects of providing free legal aid under martial law]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Pravo*, № 83 (vol. 2), pp. 295–299. [in Ukr.].

9. Pohorets'kyi, M. A. (2025) Sudovyy kontrol' u zabezpechenni spravedlyvoho ta dopustymoho dokazuvannya v kryminal'nomu protsesi Ukrainy [Judicial control in ensuring fair and admissible evidence in the criminal procedure of Ukraine]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo*, vol. 3, № 4, part 3, pp. 269–279. [in Ukr.].

10. Pohrebnyak, S. P. (2006) Pryntsyp verkhovenstva prava: deyaki teoretychni problemy [The principle of the rule of law: some theoretical problems]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy*, № 1 (44), pp. 26–36. [in Ukr.].

11. Pryntsyp verkhovenstva prava: problemy teorii ta praktyky [The principle of the rule of law: problems of theory and practice] : monohraf. / P. M. Rabinovych, O. M. Lutsiv, S. P. Dobryans'kyi, O. Z. Pankevych, S. P. Rabinovych ; redkol.: P. M. Rabinovych (holov. red.) ta in. L'viv : Spolom, 2016. 200 p. [in Ukr.].

12. Pro bezplatnu pravnychu dopomohu [On free legal aid] : Zakon Ukrainy vid 02 chervnya 2011 roku № 3460-VI (zi zmin. ta dopov.). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2011. № 51, art. 577. [in Ukr.].

13. Rosokhata, D., Pylypenko, K. (2025) Zobov'yazannya Ukrainy u sferi zabezpechennya prav poterpilykh u kryminal'nomu provadzhenni: aktual'nyy stan ta perspektyvy vykonannya [Obligations of Ukraine in the field of ensuring the rights of victims in criminal proceedings: current state and prospects for implementation]. Kyiv. URL: <https://jurfem.com.ua/zoboviazannia-ukrainy-u-sferi-zabezpechennia-prav-poterpilykh-u-kryminalnomu-provadzhenni-aktualnyi-stan-ta-perspektyvy-vykonannia/>. [in Ukr.].

14. Tsybalyuk, V. (2023) Advokat v systemi bezplatnoyi pravovoyi dopomohy: orhanizatsiyno-pravovi osnovy vzayemodiyi [Lawyer in the system of free legal aid: organizational and legal foundations of interaction]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo*, iss. 1, pp. 45–59. [in Ukr.].

15. Chepik-Trehubenko, O. S. (2022) Verkhovenstvo prava u formuvanni derzhavnoyi polityky u sferakh natsional'noyi bezpeky i oborony: teoretyko-metodolohichnyy aspekt [The rule of law in the formation of state policy in the spheres of national security and defense: theoretical and methodological aspect]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, spec. iss. № 2

«Derzhava i pravo Ukrainy v umovakh voyennoho stanu», pp. 183–188. [in Ukr.].

16. Chepik-Trehubenko, O. S. (2022) Pryntsyv verkhovenstva prava: doktryna ta sudova praktyka [The principle of the rule of law: doctrine and judicial practice]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, № 3 (118), pp. 121–127. [in Ukr.].

17. Chernobuk, V. V. (2025) Zakhyst prav dytyny v umovakh voyennykh konfliktiv: mizhnarodnyy dosvid ta Ukrainy's'ki realiyi [Protection of the rights of the child under military conflicts: international experience and Ukrainian realities]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo*, № 2, pp. 1291–1294. [in Ukr.].

18. Shovkun, A. A. (2024) Orhanizatsiyno-pravovi zasady upravlinnya systemoyu nadannya bezoplatnoyi pravnychoyi dopomohy [Organizational and legal principles of managing the system of providing free legal aid] : dys. ... d-ra filos. : 081 – Pravo / Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 210 p. [in Ukr.].

19. Artico v. Italy. Judgment of 13 May 1980. Application no. 6694/74 // European Court of Human Rights. Strasbourg, 1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424>.

20. Assessment of the Free Secondary Legal Aid System in Ukraine in the light of Council of Europe standards and best practices. Kyiv, 2016. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/assessment-of-the-free-secondary-legal-aid-system-in-ukraine-in-the-light-of-council-of-europe-standards-and-best-practices-2016.pdf>.

21. Czekalla v. Portugal. Judgment of 10 October 2002. Application no. 38830/97 // European Court of Human Rights. Strasbourg, 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60667>.

22. Lvova O. L. Legal certainty as a value component of quality lawmaking. Almanac of Law: scientific and practical legal journal. 2024. Issue 15. P. 328–339.

23. Rule of Law Checklist : adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016) / European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Strasbourg : Council of Europe, 2016. Study № 711/2013. CDL-AD(2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e).

24. Salduz v. Turkey. Judgment of 27 November 2008. Application no. 36391/02 // European Court of Human Rights. Strasbourg, 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893>.

25. UNDP. Rule of Law and Human Rights Annual Report 2024 / United Nations Development Programme. New York; Geneva: UNDP, 2024. URL: <https://rolhr.undp.org/annualreport/2024/assets/files/Annual-Report-2024.pdf>.

26. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems : Principles & Guidelines adopted by the United Nations General Assembly, 27 Mar. 2012 / United Nations – Vienna : UNODC, 2012. 21 p.

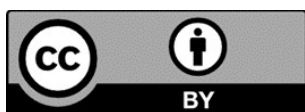
ABSTRACT

Olha Chepik-Trehubenko. The principle of the rule of law in the activities of free legal aid centers: problems of theory and practice. The article provides a comprehensive analysis of the implementation of the rule of law principle in the activities of free legal aid centers in Ukraine. The theoretical foundations of the rule of law as a fundamental constitutional principle that determines the essential requirements for the functioning of the legal aid system are examined. The multifaceted nature of this principle in the context of providing free legal aid is analyzed, encompassing: real accessibility of legal aid for all categories of the population; ensuring its effectiveness rather than formality; procedural legal certainty; independence of lawyers from unlawful influence; equality of arms in proceedings; prevention of pressure from pre-trial investigation authorities; effective judicial control over compliance with the right to legal aid.

Systemic problems in the functioning of the legal aid system that hinder the full implementation of the rule of law principle have been identified: limited actual accessibility of legal aid for certain categories of the population due to territorial, physical and informational barriers; insufficient normative certainty of procedural aspects of providing legal aid; risks of unlawful influence on lawyers by pre-trial investigation authorities; imperfection of quality control mechanisms for legal services; conflicts between different legislative acts; absence of effective sanctions for obstructing legal aid lawyers.

The necessity of a comprehensive approach to resolving the identified problems is substantiated, which includes improving the legislative regulation of the legal aid system, strengthening procedural guarantees of lawyers' independence, introducing effective mechanisms of judicial control over compliance with the right to legal aid, and bringing national practice into compliance with European standards, particularly the case law of the European Court of Human Rights and Council of Europe standards.

Keywords: rule of law, free legal aid, access to justice, independence of lawyers, legal certainty, European integration.

Надійшла до редакції: 12.12.2025

Прийнято до друку після рецензування: 22.12.2025

Опубліковано: 31.12.2025